

En dansk soldat i Trediveårskrigen

Ved Hans H. Fussing.

I det syttende århundrede var det kun yderst sjældent, at folk af landalmuen kom synderligt langt fra deres hjemegne. De besværlige rejseforhold på de elendige veje og med udsigten til at møde røvere eller ulve gjorde det lidet tillokkende og meget usikkert at færdes over længere strækninger, endsige at komme til udlandet. Helt umuligt var det nu ikke, og det virker ganske oplysende og overraskende, at i et bestemt sjællandsk landsogn, hvor en undersøgelse gør det muligt, var der i tiden 1645–88 ikke mindre end 15 % av alle de begravede, som var født udenfor Sjælland. Ser man bort fra overklassen var der to grupper av danske, der i den tid havde nogen større chance for at komme ud at se sig om, nemlig sømændene og de, der blev udskrevet til soldater. Det hører dog til de sjældne undtagelser, at man finder en jævn mand, der har været så vidt omkring som *Mads Mikkelsen*, og han fik netop sin chance gennem soldatertjenesten, men han synes dog at have udnyttet den i en særlig grad og at have haft en stærk vandrelyst i blodet.

Han blev født om ved 1610 i den lille by Høm i Seem sogn en milsvej sydøst for Ribe, hvor hans fader Mikkel Jensen var en anset mand, der både var kirkeværge ved Seem kirke, der var henlagt til det andet kapellani ved domkirken, og tingskriver i det kongelige birk Lustrup eller Lystrup. Hans moder Kirsten Madsdatter stammede fra Fjersted i Spandet sogn i Sønderjylland, og hendes fader Mads Olufsen har været en ejendommelig mand, for han friede til sin senere kone Maren Lydiksdatter, da hun endnu lå i vuggen. Hvorvidt ægteskabet var lykkeligt med den tidlige indvarsling, lader sig ikke avgøre, men frodigt var det i al fald, idet ægteparret fik tolv børn sammen.

Mads Mikkelsen blev i sit hjem til han var en 19 år, da han av lensmanden på Riberhus *Albert Skeel* til Fussingø som bondesøn blev udskrevet til soldat i 1630. På dette tidspunkt ville Christian IV efter sin uheldige deltagelse i Trediveårskrigen søge at dække sin sydgrænse, og han begyndte derfor efter en gammel plan at anlægge en fæstning kaldet Christianspries ved Kielerfjorden, og herhen sendtes den unge soldat. Tidens største danske ingeniurofficer *Axel Urup* til Vognø ledede bygningen av fæstningen og blev dens kommandant, men Mads Mikkelsens nærmeste foresatte var kaptajn *Laurids Svendsen*, der dels på grund av Mads Mikkelsens ungdom, dels fordi han fik bestikkelse av hans fader, formentlig mest av den sidste grund, sørgede for, at han blev forskånet for det hårdeste arbejde og gjorde ham til gefrejter, en underofficersgrad, der nærmest svarer til vort korporal. Efter avsluttet soldatertjeneste ca. 1632 var Mads Mikkelsen hjemme et årstid, men så drog han til

Lolland, hvor han sammen med en halv snes andre blev tærsker på Rudbjærggård, der ejedes av den mecklenborgske adelsmand *Hartvig Passow* til Zehna og hans hustru fru Øllegård Pentz, der havde fået gården med sin første mand *Joachim v. Barnewitz*. Her må han have gjort et godt indtryk på sit herskab, for ved juletid 1641 blev han sadelknægt og oppasser hos sin herre og fulgte hans håndhest. I 1642 blev Hartvig Passow av svenskerne, der havde besat Mecklenburg, gjort til guvernør over hertugdømmet, og han tog sin sadelknægt med sig i sit nye embede. Da Hartvig Passow døde i 1644, sendte hans enke Øllegård Pentz den betroede unge mand til Wismar for at hente en rejsevogn, der var fuld af våben, men på vejen blev Mads Mikkelsen og hans staldbroder, livkarlen Hans Svab, fanget av svenskerne, der dog slap ham løs, og da han kom hjem til fruen fra sin mislykkede expedition, blev han afskediget av hende.

Svenskerne foretog dengang store hvervninger, og sammen med tre andre, der var blevet arbejdsløse ved Hartwig Passows død, lod han sig i den lille by Parchim i Mecklenburg av svenskerne hverve til rytter og kom til at tjene under *Helmuth Wrangel*, der var oberst for et kavalleriregiment, og som han i sine senere fortællinger kaldte for »Dulle« Wrangel, det vil sige gale Wrangel, et navn han havde fået av sine soldater, fordi han var en vild krabat.¹⁾ Mads Mikkelsen fulgte nu med dette regiment i to år på felttogene i Brandenburg og Schlesien, men efter Wrangels fald i 1647, kom han til at gøre tjeneste i den svenske hovedarmé, der førtes av grev Arvid Wittenberg, og under ham kom han til at kæmpe i Böhmen og Mähren. Han

siger også, at han har været i Ungarn, Siebenbürgen og Vallakiet, men i al fald det sidste kan han ikke have gjort under de svenske faner, da den svenske hær vel var langt omkring, men dog ikke nåede ned i det nuværende Rumænien. Han var med, da kejseren blev slået ved Eger i Østrig og igen under Helmuth Wrangel, da Königsmarck i 1646 erobrede den del av Praha, hvori slottet Hradschin ligger, og hvor svenskerne plyndrede av hjærtens lyst.

Da der endelig i 1648 i Münster blev sluttet fred, blev han med tusinder av andre soldater avtakket og ville så søge hjem til Danmark, men på vejen gennem det fuldstændig opløste Tyskland blev han sammen med nogle andre udplyndret av en av de talløse omstrejfende røverbander og havnede i Magdeburg ved Elben, hvor han måtte se at skaffe sig noget at bestille. Her forsøgte en dansk hvervekaptajn at få ham til igen at blive soldat, men han havde åbenbart fået nok av krigstjenesten, for i stedet tog han fat som høstarbejder i sex uger hos byens borgmester Schmidt, der må have anset ham for en god arbejder, for han gjorde ham til en slags ladefoged,²⁾ der skulle sørge for, at kornet kom i lade. Dette arbejde må han have udført tilfredsstillende, for da høsten var forbi, gav borgmesteren ham en endnu mere betroet stilling ved at gøre ham til kammertjener hos sin søn Hans Schmidt, hvis våben han skulle pudse og passe, og det måtte han jo antages at være sagkyndig i. Borgmesterfamilien ville gerne have beholdt ham og satte så stor pris på ham, at da han rejste, fik han av den en køllert, er par sølvstager, en kårde og tilmed otte dukater, så han havde virkelig fået noget ud av sin tjeneste. Men hjem ville han, og

der bød sig en lejlighed, da liget av Christian IV's søn Christian, der var død i Sachsen i juni 1647, efter krigens ophør blev sejlet hjem ad Elben. Prinsens enke, prinsesse Magdalene Sibylle af Sachsen, førte selv sin mands lig hjem for at det kunne blive begravet i Roskilde domkirke, men under sit ophold i Magdeburg gav hun Mads Mikkelsen tilladelse til at følges med hendes folk til Nykøbing på Falster, der var hendes »livgeding«, det vil sige enkesæde. Efter at prinsessen var draget til København, fulgtes han med to sachsiske fuglefængere, som prinsessen havde taget i sin tjeneste, og da han var godt kendt i Mecklenburg, som han med en vis stolthed — og ret — selv fortalte, fulgte han fuglefængerne til Lübeck, hvorfra de sejlede over Østersøen til Falster ved Mikkelsdagstid — 29. september. Skønt han var klar over, at han kunne have fået mere ud av at blive hos prinsessen, drog han over Lolland hjem til sine forældre i Jylland og var så i Seem i halvanden år. Han kunne imidlertid ikke falde til ro hjemme, men rejste ved påsketid 1650, — han siger ganske vist, at det var i 1648, men det kan ikke passe med hans øvrige tidsopgivelser, der i det hele taget er meget usikre, — over på Sjælland til Sørbymagle, der ligger en snes kilometer øst for Korsør. Præsten her, hr. *Mads Jensen Prom*,³⁾ var nemlig hans sødskendebarn, idet deres mødre vistnok var søstre, men her blev han også kun kort, sommeren over til høsten, da han tog ned til Lolland, hvor hans broder Anders Mikkelsen havde rodet sig ind i et eller andet og trængte til sin families hjælp. Han skaffede broderen noget arbejde, men heller ikke Anders Mikkelsen havde blivende sted og tog kort efter til Hol-

land og senere helt til Ostindien, hvor broderen tabte ham af syne.

Mads Mikkelsen vendte så igen hjem til Seem, men kun for en kort tid, idet han snart slog sig ned i Ribe, hvor han i en tre års tid ernærede sig som lærredshandler. Måske var det på handelens vegne, at han igen måtte av sted, men i al fald rejste han indenfor de tre år flere gange fra Ribe og var blandt andet igen en tur til Sørbymagle. Man skulle ellers tro, at han var faldet til rolighed, for 1651 havde han giftet sig med en pige ved navn *Maren Tokkesdatter*, og de var gift i en snes år til hun døde omkring 1671, men børn fik de ikke. Selvom han sammen med hende havde udvidet sin handelsvirksomhed til blandt andet også at omfatte øl og senere en tid virkede som brolægger, havde han dog stadig bissclæder i sålerne og måtte på farten igen. Denne gang tog han arbejde som stuedriver og drog ned til Holland med nogle av de vældige øxneflokkene, der hvert år passerede Ribe på vej til det hollandske avsætningsmarked. Selv om Ribe dengang var en livlig handelsby, hvor der skulle være nok at gøre for en driftig mand, kunne han dog heller ikke der finde sig til rette, og skønt han havde eget hjem med en kone og en handelsvirksomhed, bandt dette ham ikke.

I 1657 rustedes der igen mod svenskerne, og skønt Mads Mikkelsen nu var godt op i fyrrerne, hvad der dengang var en temmelig høj alder, lod han sig påny hverve til soldat. Ganske vist fortæller han, at han gik med frivillig i stedet for en fasters søn Poul Christensen, der efter sin egen fremstilling var blevet udskrevet til soldat, fordi han var raget uklar med en vis Bertel Jensen, åbenbart en ride-

foged, over en studehandel, men selv om der kan have været de smukkeste motiver i retning af at ville hjælpe fætterens, har man dog en fornemmelse av, at Mads Mikkelsen ikke har kunnet modstå krigstrompetens klang. I al fald godkendte lensmanden på Riberhus, der nu var *Otto Krag* til Voldbjærg, ombytningen av den utrænede bonde med en gammel krigsmand, og han kom til at gøre tjeneste ved oberst *Valdemar Lykkes* regiment under kaptajn Otto Henrichsen, der naturligt nok straks gjorde ham til korporal. Hans krigsdeltagelse blev nu kun kort, for allerede først i august blev han fanget, da Carl X Gustaf indtog Elmshorn i Holsten. Han førtes til den dengang svenske besiddelse Wismar, hvorfra han med firehundrede andre fanger skulle have været sendt til Lifland. Selv om hans militære charge var beskednen, kom han dog til at virke som anfører for de mange fanger og opnåede en vis gunstig stilling. Derved, og fordi han fik »råderum til praktik«, lykkedes det ham at stikke av fra sine svenske fangevogtere og slippe til Lübeck, hvorfra han vandrede hjem til Ribe.

Her mødte der ham imidlertid en alvorlig skuffelse. Som soldat skulle han synes, at han måtte være fri for at betale krigsskatter, men magistraten i Ribe har åbenbart lagt mere vægt på, at han var næringsdrivende borger, så den forlangte av ham, at han skulle deltage i betalingen av den brandskat, som byen havde måttet udrede til de svenske besættelsestropper. Med nogen grund følte den gamle kriger sig krænket; han havde dog gjort sit for at forsvare landet, men borgerne blev ved at kræve ham lige til 1671, da han mistede sin hustru,

og det er derfor forstaeligt, at han rystede Ribestøvet af sine fødder og drog hjem til Seem, hvor han i to—tre år boede hos sin søstersøn Oluf Knudsen, men han faldt ikke til hjemme længere, og tog så i 1674 igen over til Sjælland, hvor han 31. august kom til sin fætter i Sørbymagle præstegård. Her søgte og fandt han åbenbart et fristed efter sin omtumlede tilværelse, der havde taget på hans helbred, så han ikke længere var stærk nok til grovere arbejde. Han tilbød at blive røgter, og han passede kørerne med flid og så efter kvæget om sommeren, så han gjorde nytte og spiste ikke bare nådsens brød. På en anden måde har han nu nok gjort gavn for føden, for han har fortalt præsten og hans familie om sine brogede oplevelser, sådan at man næsten kan høre hans stemme igennem den lille biografi av ham, som præsten har skrevet i kirkebogen, hvorfra disse meddelelser er hentet. Soldatertiden og fortrædelighederne i Ribe synes at have optaget ham mest, og selv om det har knebet for ham at fæstne de enkelte begivenheder til bestemte — og rigtige — årstal, er der god sammenhæng i fortællingen om den gamle hugaf. Han har nok også udfyldt et savn i den lille by, der nogle år før hans ankomst havde mistet en anden veteran, endda en ældre, der havde været med, da Christian IV indtog Kalmar og Elfsborg, og endnu tidligere i århundredet havde der i sognet levet en meget gammel mand, præsten mente endog, at han var blevet 127 år gammel, der havde kunnet fortælle, at han under Grevens fejde havde set et slag blive udkæmpet på Flakkebjærg mark. Sognefolkene var således vant til at høre soldaterhistorier, så Mads Mikkelsens fortællinger er nok faldet i en god jordbund hos dem.

Imidlertid skrantede Mads Mikkelsen, han var altid svag og ofte syg, og ud på sommeren 1676 fik han sin helsot, og efter at han den 28. juni havde modtaget den sidste nadver, døde han den 30. juni klokken ti om formiddagen 66 år gammel. Hr. Mads Prom begravede ham den 1. juli og havde til text for sin tale valgt slutningen av det 19. kapitel i Jobs bog, hvor han begyndte med det 25. vers, hvori det hedder: »Jeg ved, at min genløser lever«, hvad der er en naturlig text for en begravelsestale, men sidst i kapitlet hedder det: »...Frygter for sværdet, thi vreden rammer misgerninger, som fortjener sværdet«, og selv om præsten dermed har villet give sin tale et militært sving, lød det lidt hårdt overfor den gamle kriger, der blot havde valgt en livsgerning, der var naturlig for tiden. Han havde ikke fået meget av gods og guld i varigt eje, men han havde dog oplevet mere end de fleste, og man forstår derfor godt, at hans fætter sognepræsten, der har givet små livsskildringer av alle dem, han har begravet, har skrevet sin længste biografi over den gamle soldat.

For en senere tid kan det synes mærkeligt, at en dansk bondesøn først kan gøre tjeneste i sit eget lands hær, derpå være svensk soldat og så igen kæmpe mod svenskerne, men nationalfølelse i moderne forstand kendtes ikke i 1600-tallet, og for langt de fleste soldater var krigergerningen blot et håndværk som andre, og det var ikke blot eventyrere, der lod sig hverve. Når Mads Mikkelsen meldte sig under de svenske faner, var det vel først og fremmest, fordi han ved sin herres død var blevet arbejdsløs, men hans senere liv tyder på, at han også har ladet sig drive av sin vandrelust.

Noter.

Biografien findes i Sørbymagle kirkebog, som jeg håber på senere at kunne gøre til genstand for en mere indgående behandling.

1) Helm eller Helmuth Wrangel f. 1600 i Mecklenburg, oberst for et kavalleriregiment 1636, faldet 1647, begravet i Wismar. — Efter venlig meddelelse fra arkivar dr. *C. F. Palmstierna* kan der næppe være tale om nogen anden Wrangel end denne.

2) I teksten står »bansmester«, hvad der efter venlig meddelelse fra professor *Peter Jørgensen* hænger sammen med et dialektord »bans« = lade, så han må formentlig have været den, der sørgede for, at kornet kom i lade, altså været ladefoged eller ladekarl.

3) V. Hostrup Schultz: *Et Par Blade af Matz Jensen Prommus og hans Descendenters Historie*. Kbh. 1900.
